

Jedan pogled na djelo Đenane Buturović

Munib Maglajlić

Filozofski fakultet, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Rezime

U BOSANSKOHERCEGOVAČKOJ ZBILJI koju svjedočimo i koju – zahvaljujući sjećanjima drugih u sažetku unosimo u zajedničko pamćenje – u dionici koja se odnosi na znanost i kao širi okvir na kulturu, teško je naći primjer tako predanog istraživačkog pregnuća u traganju za naučnom istinom, kakvo je u svome dugom radnom vijeku ostvarila prof. dr. Đenana Buturović, u dugom razdoblju naučni savjetnik i direktor Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Proučavalac i teoretičar usmene književnosti, posebno epike, čiju je bošnjačku sastavnicu u južnoslavenskom okviru sagledala tako temeljito i svestrano da njena postignuća izazivaju kod znalaca poštovanje, pa nerijetko i divljenje – Đenana Buturović bila je podjednako pouzdana i u folklorističkim, etnološkim i kulturno-antropološkim vidovima svoga bavljenja pojavama usmene književnosti.

UVID U OBJAVLJENE AUTORSKE KNJIGE Đ. Buturović – *Studija o Hörmannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesama, Bosanskomuslimanska usmena epika i Morići. Od stvarnosti do usmene predaje* (kao i novi pogled na isti sadržaj četvrt stoljeća kasnije, *Morići. Smisao*

sjećanja i pamćenja) – koje u južnoslavenskoj historiografiji stoje kao tvrdi gradovi u epskim pjesmama koje je ova autorica sa besprimjermom ljubavlju i pažnjom proučavala – tek na dio njezinih ukupnih postignuća, budući da su brojni ogledi i studije o naznačenoj tematici objavljene izvan korica zasebnih knjiga (u časopisima i tematskim zbornicima, od toga značajan dio i na stranim jezicima te izvan prostora nekadašnja zajedničke države), a neke teme koje su u njezinoj znanstvenoj radionici već odavno uobičajene u rukopise mogućih zasebnih knjiga, ostale su da čekaju na njihovo objavljivanje. (Tu se posebno ističu obimne cjeline o guslaru-pjevaču Omeru Zagorcu iz jednog sela sa obronaka planine Treskavice kod Sarajeva, zatim cjelina o krajišničkim junacima, te osobito rukopis knjige o mitskom junaku bošnjačke epike Aliji Đerzelezu.)

Ukupno bavljenje Đenane Buturović odsudno je određeno temom njezine doktorske radnje o zbirci epskih pjesama Konstantina Koste Hörmanna. Nimalo slučajno, Đ. Buturović je za temu akademske radnje najviše razine odabrala zbirku Koste Hörmanna, čija je rukopisna ostavština srećom sačuvana u arhivi Zemaljskog muzeja u Sarajevu, ustanove u kojoj je ova znanstvenica provela čitav svoj radni vijek. Javnosti dotada nepoznata, rukopisna ostavština utemeljitelja Zemaljskog muzeja u Sarajevu, njegovog prvog ravnatelja i pokretača u svijetu čuvenog *Glasnika* Muzeja, vezana za nastanak njegove znamenite zbirke postala je – zahvaljujući višegodišnjem bavljenju Đ. Buturović – dostupna stručnoj i široj javnosti u jednom neupitno temeljitom i obuhvatnom presjeku, objavljenom pod naslovom *Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini* davne 1966. godine.

Od autorskih knjiga Đ. Buturović njen obimni opus je najobuhvatnije zahvaćen u knjizi *Bosanskomuslimanska usmena epika*, objavljenoj 1992. godine. Riječ je o prohodu zrelog, vrhunskog znanstvenika i znalca odabrane tematike, kroz bošnjačku epiku, posmatranu u kontekstu južnoslavenske epike. Knjiga je podijeljena na dva dijela, od kojih se prvi može označiti kao književnohistorijski, a drugo kao književnoteorijski. U književnoteorijskom dijelu tematika je izložena u dvije cjeline, prva naslovljena kao *Uvod u historiju bosanskomuslimanske epike*, a druga je označena sa *Pravci proučavanja bosanskomuslimanske epike*. Uvodeći čitaoca u historijski kontekst bošnjačke epike, Buturovićeva je najprije odredila njen geografski prostor, a zatim se usredsredila na pitanje varijanata i njihovih prenosilaca. U određenju pravaca proučavanja bošnjačke epike Đ. Buturović je na početku donijela iscrpan presjek

dosadašnjeg proučavanja, a potom se u zasebnom odjeljku pozabavila doprinosom Matije Murka, proučavaoca koji je dao nemjerljiv doprinos ukupnom znanju o južnoslavenskim epskim tradicijama, posebno bošnjačkoj, najprije dvotomnim prohodom prevedenim sa češkog i objavljenim pod naslovom *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, a zatim preporukom Milmanu Parryu da odgovore na homersko pitanje potraži u živom doticaju sa nasljeđem novopazarskih pjevača, što je ovaj i učinio tridesetih godina XX stoljeća, zajedno sa svojim mladim saradnikom Albertom B. Lordom, što je ishodilo ne samo bilježenja velikog broja dugih pjesama, nego je i prekretnički odredilo tokove proučavanja bošnjačke, pa i južnoslavenske epike općenito. Razumljivo je da je u ovom dijelu knjige u zasebnom odjeljku donesen osvrt na istraživački doprinos Aloisa Schmausa, još jednog velikana u nizu onih koji su se bavili bošnjačkom epikom, i to u njezinom krajišničkom toku. Uvid u Schmausove *Studije o krajinskoj epici* bio je od temeljne važnosti za istraživački postupak Đ. Buturović, čemu se po važnosti pridružuje osvrt na prinose homerološke škole, uz već zatečeni pogled na pionirske zahvate, terenske i teorijske, Matije Murka.

Prvu cjelinu drugog, obimnijeg, književnoteorijskog dijela knjige *Bosanskomuslimanska usmena epika* čine postignuća istraživanja života bošnjačke epike u osmanskome razdoblju, preciznije: od XV do XVIII stoljeća, a potom je u nastavku uslijedilo usredsređenje na epski lik Alije Đerzeleza, čiji je najvažniji historijski predak bio Gürz Ilyas, spahija i timarnik, krajišnik sa posebnim zaslugama u širenju Carevine u osamdesetim i početkom devedestih godina XV stoljeća u ovom dijelu bosanskog krajišta. Otkrivanje novih ili novo čitanje starih svjedočanstava o krajišničkim pokretima u spomenutim, odsudnim godinama za širenje Carstva u ovom dijelu Balkana i šire prema Podunavlju, trajna je zasluga Đ. Buturović ne samo u bošnjačkoj nego i u južnoslavenskoj historiografiji. Izrastanje epskog Đerzeleza Đ. Buturović je objasnila na njoj svojstveni, temeljiti i iznijansirani način, u kojem je uzela u obzir i značajki iskoristila često naizgled sasvim sitne i na prvi pogled nevažne podatke, koji su svjedočili o zbilji krajine u vezi sa historijskim pretkom epskog Đerzeleza sa onim što su posvjedočili "pjevači priča" u novoj, pjesničkoj zbilji epske tvorevine.

Zahvaljujući sačuvanoj epskoj građi u širem, južnoslavenskom okviru, vezano za XVIII stoljeće, bio je moguć zaseban osvrt na stanje bošnjačke epike u ovom razdoblju. U prvoj cjelini načinjen je uvid na

temelju sačuvanih zbornika južnoslavenske epike, a kao istraživačko postignuće ravno onome o epskom Đerzelezu može se ukazati na autoricino određenje sultansko-vezirske pjesme kao na “bosansko-muslimanski fenomen u evoluciji balkanske epike”, čime su se stekli uvjeti za “uključivanje muslimanskog usmenog pjesništva krajem XVIII vijeka u evropske književne tokove”, što je bila tema trećeg odjeljka u ovom dijelu knjige.

Najobimniju cjelinu književnoteorijskog dijela knjige *Bosanskomuslimanska usmena epika* čini njen treći blok od sedam cjelina, u kojem je riječ o tokovima bilježenja i najobimnijim zbornicima u XIX i XX stoljeću, objavljenim i onim koji se čuvaju u rukopisu. Nakon uvodnih cjelina o slici bošnjačke epike do kraja šeste decenije XIX stoljeća, u prvoj, te pregleda rada na sakupljanju epske građe do osamdesetih godina XX stoljeća, u drugoj cjelini, uslijedili su osvrti na doprinose najznačajnijih sakupljača iz XIX stoljeća: Vuka Vrčevića, Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, Friedricha S. Kraussa, Koste Hörmanna i Luke Marjanovića. Za svakog od pobrojanih, za bošnjačku epiku zaslužnih sakupljača, koji su – gotovo bez izuzetka – bili njeni vrijedni istraživači, Đ. Buturović je obavila obimna i temeljita istraživanja, vraćajući se, neumorno, istim sadržajima, ali sa novim pogledima, što se, osim za ostavštinu Koste Hörmanna, temu autoricine doktorske disertacije, posebno odnosi opsežne zbirke Vuka Vrčevića i Luke Marjanovića. Pozamašnoj zbirci Vuka Vrčevića, Karadžićevog saradnika sa područja istočne Hercegovine, Buturovićeva se posebno rado i često vraćala u svojim istraživačkim pohodima, duboko svjesna da se u toj dragocjenoj građi nalaze važni podaci za obuhvatno određenje bošnjačke epike u njenoj ukupnosti. Jednako važna s obzirom na građu koju čuva, ali još važnija s obzirom na širinu i dubinu istraživačkog zahvata u novu zbilju epske tvorevine je zbirka Luke Marjanovića, predanog i zaslužnog sakupljača i proučavaoca bošnjačke krajišničke epike, koja je u temelju epskog korpusa Đ. Buturović, kao što je prethodno poslužila i Aloisu Schmausu za njegove naprijed spominjane *Studije o krajinskoj epici*. Brižljivo proučavanje ove zbirke i onog objavljenog, ali također i onog mnogo obimnijeg, neobjavljenog dijela, ulazi u temelje sakupljačko-istraživačkog predloška dugogodišnjeg bavljenja Đ. Buturović svekolikom bošnjačkom epikom. Zasebne cjeline u ovom dijelu knjige čine osvrti, zapravo dvije omanje studije. Prva je o doprinosu Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, koji je – po svemu sudeći, kao posljednji u tradicijskom lancu, prema

vlastitom zapamćenju – objavio 1887. godine epsku pjesmu koja je potaknuta važnom pobjedom Bošnjaka nad austrijskom vojskom pod Banjom Lukom iz 1737. godine, kojom je odsudno zaustavljen opasni prodor neprijateljske vojske dolinom rijeke Vrbasa. U drugoj se Đ. Buturović osvrće na doprinos etnologa i folkloriste Friedricha S. Kraussa, čije će objavljivanje epske pjesme *Ženidba Smailagić Mehe* (Dubrovnik, 1886) na neobičan način odjeknuti u repertoaru novopazarskog guslara Avda Međedovića iz okoline Bijelog Polja u Crnoj Gori.

Karakter sintetičkog, sažimajućeg “pogleda odozgo” ima završna cjelina u drugom dijelu knjige – koji je ranije označen kao književno-teorijski – naslovljena sa *Karakteristike i osobenosti bosanskomuslimanske epike*. Pomno usredsređena u građu, krajnje obazrivo, na temelju dubokog uvida u istraživanja i doprinose drugih, odmjerena u izricanju sudova, Buturovićeva nudi u ovim zaključnim razmatranjima pronicljive i precizne ocjene, što se može vidjeti u kratkoj dionici iz uvodnog dijela, koja se odnosi na glavna obilježja bošnjačke epike kao samosvojne cjeline: “Osnovne karakteristike bosanskomuslimanske epike su u njenom višestoljetnom kontinuitetu, u njenoj autohtonosti i autonomnosti, kao i u njenoj utemeljenosti na povijesnim zbivanjima. Skup njenih karakteristika je u njenom izražavanju u više tipova i oblika, što je i uvjetovalo njene podjele (pjesme o junacima Krajine, o krajišnicima, undurske pjesme, pjesme crnogorsko-hercegovačkog tipa). Dužinu kao kvalifikativnu kategoriju epske pjesme potvrdila je konačno muslimanska epika na čitavom Slovenskom Jugu. Mnoge od navedenih karakteristika predstavljaju i specifičnosti ove epike u njenom odnosu prema drugim južnoslovenskim epikama.”

Svojevrsan istraživački izlet sa područja epike, kojoj je – kao izuzetno složenoj i razuđenoj pojavi, čak i u razmjerama jednog nacionalnog tradicijskog toka – Buturovićeva posvetila glavninu vremena u svome dugogodišnjem bavljenju usmenom književnošću, predstavlja njeno bavljenje temom Morića, u kojoj središnje mjesto zauzima usmena osmeračka balada, kao pjesnički odgovor na pogibiju sarajevskih janičarskih prvaka Morića, Hadži Mehmeda i Ibrahim-age, koji su našli smrt na kraju desetogodišnjih krvavih buntovnih gibanja, koja su potresala Sarajevo i dio srednje Bosne sredinom 18. stoljeća. Temeljitiije i potpunije od svojih prethodnika i savremenika koji su se bavili ovom temom, Buturovićeva je osvijetlila društvenohistorijski okvir krvavih događaja koji su odjeknuli, osim u baladi – u dugom tradicijskom

životu od preko dva stoljeća – i u usmenoj predaji, u onovremenom pjesništvu na turskom jeziku te kasnije i u pisanoj književnosti na bosanskom jeziku, i u poeziji, i u prozi, i u drami. Temeljitim zahvatom svojstvenim ovoj autorici, ishodila je pronalaženje i objavljivanje svjedočanstava iz rukopisnih izvora na turskom jeziku, a osjećanjem za kulturno-antropološku sastavnicu teme Morića pratila je život ove stare sarajevske porodice. Buturovićeva je donijela i najpotpuniji presjek pjesničkih uobličjenja, za porodicu Morić i njene prijatelje tragičnih dešavanja, izazvanih pogubljenjem njihovih uglednih pripadnika, a krunu ove dionice u njenoj opsežnoj studiji sa zabilježenom pjesničkom i historijskom građom čini varijanta sa notnim zapisom pjevanja balade u zapamćenju poznatog sarajevskog pjevača i sazlije Igbala Ljuce.

U vrhu priređivačko-autorskog bavljenja Đ. Buturović izvjesno je antologija *Usmena epika Bošnjaka* (Sarajevo 1995), priređena za prvo kolo edicije *Bošnjačka književnost u 100 knjiga*. Opremljen obimnom uvodnom studijom, koja je zapravo sažimanje ukupnog bavljenja najpozvanijeg poznavaoaca bošnjačke epike, ovaj izbor od 22 pjesme predstavlja i sigurno će još dugo predstavljati najbolje što je u tom pravcu urađeno kada je riječ ne samo o epici nego i o bošnjačkoj usmenoj književnosti općenito. Kada je riječ o priređenim izdanjima, u ovom kratkom osvrtu svakako treba navesti dvije hrestomatije tekstova o usmenoj književnosti: prvi je načinjen u saradnji sa Vlajkom Palavestrom – *Narodna književnost Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca. Izbor kritika*, Sarajevo 1974; druga je u saradnji sa Munibom Maglajlićem, pod naslovom *Usmena književnost*, kao druga u nizu od šest knjiga u ediciji *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, Sarajevo 1998. Ovdje su spomenuta samo najvažnija izdanja koja je Đ. Buturović priredila, a u kojima je i autorski učestvovala, uvodnim tekstovima ili uvrštavanjem vlastitih priloga u izbore o kojima je bilo riječi.

Na kraju ovog sažetog osvrta na djelo Đenane Buturović treba istaći da iskorak koji je ona načinila svojim ukupnim bavljenjem, u odnosu na svoje prethodnike i savremenike, dostiže mjeru vrijednosti koja, u najljepšem smislu, nije samo južnoslavenska i evropska: ono što je ova neumorna autorica u svome djelu postigla na razini je onog najboljeg što je u svijetu rađeno ili što se u našoj savremenosti ostvaruje ♦

Munib Maglajlić

A Review of the Oeuvre of Đenana Buturović

Summary

In the reality of Bosnia and Herzegovina, seen and known thanks to the memories of others, presented as shared memory, in the section related to science and culture as the general framework, it is difficult to find an example of such dedication to the quest for scientific knowledge as seen in the work of Professor Đenana Buturović, Ph.D., the long-serving scientific advisor and director of the National Museum of Bosnia and Herzegovina. A scholar and theoretician of oral literature, particularly of epic poetry, whose Bosniak contribution to the South Slavic region she examined ever so thoroughly and comprehensively, her achievements are deeply respected and admired by experts – Đenana Buturović was equally reliable in different aspects of oral literature, touching upon folklore, ethnology, cultural anthropology.